

Az orvos-uralkodó metafora Galeotto Marzio *De doctrina promiscua* című művében

A Medici család két befolyásos vezetője, Cosimo il Vecchio és Lorenzo il Magnifico körül kialakult összetett mítoszrendszernek egyik visszatérő eleme az orvos-uralkodó párhuzam. A latin *medicus*, vagyis orvos szó és a Medici család neve között feltételezett rokonság a Mediciek önreprezentációjának egyik gyakori motívumává vált, ez a hasonlat szövi át Galeotto Marzio Lorenzo il Magnificonak ajánlott *De doctrina promiscua* című művét is. Írásom célja, hogy röviden ismertessem a metafora történetét, valamint, hogy megvizsgáljam Galeotto művét a motívum korabeli kontextusában, a korábbi szakirodalom ugyanis eddig még nem mutatott rá a Galeotto műve és a metafora egyéb korabeli irodalmi, illetve képzőművészeti előfordulásai közötti összefüggésre. A párhuzam, mint trópus történetének a felvázolása jól illeszkedik a mű tágabb eszmetörténeti vizsgálatába.

A *De doctrina promiscua* keletkezésének idejét belső érvek alapján 1489-90 körülre teszi a szakirodalom. Galeotto tehát Budáról Itáliába visszatérve fejezte be művét.¹ Az ajánlás nem véletlenül szól Lorenzonak, hisz Galeotto ezzel akarta kifejezni háláját a Medici uralkodónak, amiért az Mátyás királlyal együtt 1478-ban kiszabadította őt a velencei inkvizíció börtönéből.² A *De doctrina promiscua* egy enciklopédikus jellegű traktátus, melyben Galeotto harminckilenc fejezetben fejt ki nézeteit elsősorban orvosi, gyógyszerészeti kérdésekben, valamint az orvosi asztrológia témakörében. Így, az egyébként inkább a politikaelméleti művekben előforduló orvos-uralkodó párhuzam egy természettudományos mű argumentációjának válik a részévé, és Galeotto az orvosi és gyógyszerészeti tanácsok között helyezi el Lorenzo dicsőítését, mintegy gyógymódként ajánlva a firenzei uralkodó segítségét az olvasóknak: *Ad hunc igitur omnes qui male habetis confugite et remedia aegritudinibus postulate...*, majd a folytatásból persze kiderül, hogy a tanács valójában politikai természetű, csak orvosi terminusokkal van megfogalmazva: *...ut sordes inimicitiarum, ut pus discordiarum eluantur.*³

A *medicus-Medici* metafora kifejtésére a szövegben először a *Praefatio*-ban kerül sor, mely egyben a Lorenzo de' Medicinek szánt *Dedicatio* is.⁴ Galeotto a humanista *panegyricus-*

¹ Gabriella MIGGIANO, *Galeotto Marzio da Narni. Profilo biobibliografico*, Il Bibliotecario, 36–37(1993), 95; *Varia dottrina*, ed. Mario FREZZA, Napoli, Pironti, 1949, XXI.

² ÁBEL Jenő, *Galeotto Marzio = Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon*. Budapest, Academia Hungarica-Leipzig, Brockhaus, 1880, 264.

³ Galeotto MARZIO, *De doctrina promiscua*, Firenze, Torrentinum, 1548, 67.

⁴ *Uo.*, 1–8.

ok toposzait felhasználva magasztalja a család erényeit és gazdagságát, Lorenzo *liberalitas*-át és műveltségét, a városban általa építtetett épületeket, templomokat, valamint az irodalomtudományok virágzását és általában az általa teremtett békét. Mindezt mi sem bizonyítja jobban, írja Galeotto, hogy Lorenzo érdemeit még a többi uralkodó is elismeri, akik egyébként irigykedni szoktak egymásra, sőt még a pápa, VIII. Ince is, aki fiának Lorenzo lányát, Maddalenát szemelte ki feleségül.⁵

Az *enkomion*-t az orvosi nyelvezet jellemzi, és azon belül is a Galeotto filozófiai rendszerét nagymértékben meghatározó asztrológiai szemlélet, a család címerében található hét *palle*-t (vagyis labdát) például a hét bolygóhoz hasonlítja, így tükröződik a kozmosz rendje a Medici *impresa*-ban is.⁶ De szerinte maga a Medici név is égi eredetű (*nomen hoc coelitus delapsum*), hisz a csillagok határozzák meg azt is, hogy milyen nevet kapunk, a Medici család pedig joggal viseli ezt a nevet, hiszen mindig a megfelelő gyógyszerrel gyógyítja az emberek, vagyis a társadalom bajait.⁷ Galeotto ezzel már előrevetíti az első fejezet tematikáját, melyben a tulajdonnevek égi eredetét tárgyalja. Lorenzo esetében ráadásul még keresztnevének is determinatív jelentése van, hiszen a Plinius-nál olvasható hiedelem szerint a babérfába nem csap bele a villám, és ez az a növény, ami hadvezérekhez és költökhöz egyaránt illik.⁸ Lorenzo tehát, ahogy a szerző magyarázza, kétszeresen is kiérdemli a babérkoszorút. Galeotto azt is megjegyzi, hogy Lorenzo mindig az emberek egyéni habitusát figyelembevéve alkalmazza a gyógymódot: *...varietate medicamenti utens pro hominum habitudine*.⁹ Ebben a megjegyzésben pedig már a humanista orvostudomány azon törekvése tükröződik, mely igyekszik az orvoslásban is felismerni az individuum fontosságát.¹⁰

A Lorenzo-medicus motívum a nevek égi eredetéről szóló, első fejezetben is szerepel, majd a másodikban, ami a gyógyszereket és a mérgeket tárgyalja. A politikaelméleti irodalom orvos-uralkodó metaforájához kapcsolódó szimbolikus gyógymódok közül Galeotto itt felsorolja a három legelterjedtebb terápiát Lorenzora vonatkoztatva, aki a gyógyszeres kezelésen kívül alkalmazta még a *purgatio*-t is, amikor megtisztította a lázadóktól a várost, de

---

⁵ *Uo.*, 1–2.

⁶ *Uo.*, 3. Galeotto világméretéről lásd: Alessandro d'ALESSANDRO, *Astrologia, religione e scienza nella cultura medica e filosofica di Galeotto Marzio = Italia e Ungheria all'epoca dell'Umanesimo corviniano*, ed. Sante GRACIOTTI, Cesare VASOLI, Firenze, Leo S. Olschki, 1994, 133–179; Cesare VASOLI, *Note su Galeotto Marzio*, *Acta Litteraria*, 19(1977), 51–69; *Uő.*, *L'immagine dell'uomo e del mondo nel De doctrina promiscua di Galeotto Marzio = L'eredità classica in Italia e Ungheria fra tardo Medioevo e primo Rinascimento*, ed. Sante GRACIOTTI, Amedeo DI FRANCESCO, Roma, Il Calamo, 2001, 185–205.

⁷ G. MARZIO, *i.m.*, 4–5.

⁸ Id. PLINIUS, *Naturalis Historia*, XV, 40, 134–136, G. MARZIO, *i.m.*, 5–6.

⁹ G. MARZIO, *i.m.*, 5.

¹⁰ *Umanesimo e Medicina: Il problema dell'individuale*, ed. Roberto CARDINI, Mariangela REGOLIOSI, Roma, Bulzoni, 1996.

bizonyos esetekben nem riadt vissza a sebészeti beavatkozástól sem: *Cuncta prius tentanda sunt, sed immedicabile vulnus ense recindendum est.*¹¹

Itt kell megemlítenünk, hogy az amputálásra jogosítja fel az uralkodót a Janus Pannonius-szal is jó kapcsolatot ápoló Aenea Silvio Piccolomini is a *De ortu et auctoritate imperii romani* című értekezésében, amikor azt állítja, hogy az egész test egészségének az érdekében nem szabad visszariadni a beteg végtag, azaz polgár, eltávolításától sem, még akkor sem, ha az látszólag nem tett semmi rosszat.¹² Galeotto utalásai mögött nem nehéz felfedezni a valós történelmi eseményeket, mint például ez esetben a Pazzi-féle összeesküvést, utalva az összeesküvők kivégzésére. Egy esetben nyíltan, konkrét aktuálpolitikai esettel szemlélteti Lorenzo tetteinek nagyságát.

Ez pedig a hatodik fejezet, ahol az arab nyelv szépségét és hasznosságát, valamint egyéb görög és latin nyelvészeti kérdéseket fejtegetve, a „betegeskedő *latinitas*” kapcsán utal ismét a Medici uralkodó jótékony tevékenységére, melynek egyik legfőbb bizonyítéka, hogy Lorenzo kiszabadította a faenzaiak fogságából Giovanni Bentivogliot, amiért Bologna városa örökké hálás lehet Firenzének.¹³ Galeotto nem véletlenül ezt az esetet emlegeti fel, hisz nyilván ezzel is utalni akart Lorenzonak az ő saját szabadulásában játszott közvetítő szerepére. A konkrét hivatkozás másik oka pedig lehet maga a város is, Bologna kedves volt Galeottonak, hisz túl azon, hogy a bolognai humanizmus nagy hatással volt rá, ő maga is éveken át tanított irodalmat a városban.¹⁴ Ebben a fejezetben Lorenzo egyébként a *helleborus* nevű, téboly ellen használt szerrel ér fel, és itt olvashatunk egy az orvos-uralkodó metaforához szorosan kapcsolódó testmetaforát is: *statim Medicae familiae medicina paratur, quae male haerentia membra divellit, et tyranni minantes medicamine hellebori repurgati furorem ponunt.*¹⁵

Amint azt a következőkben látni fogjuk, az orvos-uralkodó metafora mindenképpen feltételezi a társadalom organikus felfogását, hiszen a jó uralkodó a társadalom testének a betegségeit gyógyítja. A *medicus-Medici* párhuzam elhangzik még a lassan ható mérgekről szóló fejezetben is, miként Lorenzo de' Medici „ellenszere” is van, hogy csak idővel mutatja meg a hatását,¹⁶ majd a csillagképek gyógyító hatását tárgyaló fejezetben kerül elő ismét, ahol a téma fontossága miatt hívja a szerző segítségül Lorenzot, végezetül az utolsó,

¹¹ G. MARZIO, *i.m.*, 31.

¹² Aeneas SYLVIUS PICCOLOMINI, *De ortu et auctoritate imperii Romani*, Basel, 1559, cap. 18, 285–287.

¹³ G. MARZIO, *i.m.*, 64ff; lásd még: G. MIGGIANO, *i.m.*, 157ff.

¹⁴ Galeotto Marzio és a bolognai humanizmus kapcsolatáról lásd: G. M. ANSELMINI - E. BOLDRINI, *Galeotto Marzio ed il De homine fra Umanesimo bolognese ed europeo*, Quaderno degli Annali dell'Istituto Gramsci, 3(1995–96), 3–83; G. Marzio bolognai tartózkodásáról lásd: J. ÁBEL, *i.m.*, 260.

¹⁵ G. MARZIO, *i.m.*, 68.

¹⁶ *Uo.*, cap. 12.

emendatorokról szóló részben, akiknek a tevékenységét Galeotto szintén az orvosok gyógyításához hasonlítja.¹⁷

Galeotto maga is hivatkozik a metafora antik forrásaira, többek között Ciceróra, a párhuzam története azonban még korábbra vezethető vissza. Az ókori görög irodalomtól kezdve szokás a társadalomban uralkodó zűrzavart a betegség állapotához hasonlítani. A betegséget a politikai egyensúly felbomlásának a következményeként magyarázta Platón is az *Államban*, az államférfi kezelésének célja pedig, hogy helyreállítsa az egyensúlyt.¹⁸ Az állam organikus felfogása megtalálható Arisztotelésznél is (Politika, IV. könyv, 4, 1290b),¹⁹ de talán a legközismertebb irodalmi kifejtése a Liviusnál olvasható Menenius Agrippa-történet.²⁰ Az állam teste-hasonlat egyik legfontosabb ókori forrása ezenkívül az ifj. Seneca Nero császárnak ajánlott *De clementia* című királytűkre. Az ő nézete szerint az uralkodó tulajdonképpen az állam testének az éltetője, vagyis a lelke.²¹

Azt, hogy a későbbi századok során a társadalom virtuális testében a lélek, vagyis a *princeps* helyét hol képzelték el, a fejben vagy a szívben, azt már a szerzők politikafilozófiai hovatartozása határozta meg.²² Galeotto arisztotelianus lévén, a lélek helyét a szívbe helyezte, amint azt az emberi testről szóló *De homine* című művében kifejtette.²³ Ebből következik tehát, hogy ő Firenze város testében a Medici uralkodó székhelyét a szívben határozta volna meg. (Itt érdemes megemlíteni Angelo Poliziano tizenhetedik, szintén Lorenzo de Medicinek ajánlott epigrammáját, nála, a neoplatonista hagyománynak megfelelően, Lorenzo a fejvel azonosítható Firenze testében.)²⁴ De nézzük tovább az orvosi hasonlat középkori utóéletét. A metaforát a XI. században a II. Konrád szolgálatában álló burgundiai Wipo művében találhatjuk meg ismét.²⁵ Ezt követi John of Salisbury *Policraticusa*, a műben olvasható, a társadalom testének megszemélyesített leírása a későbbiekben még évszázadokra

¹⁷ *Uo.*, cap. 24; 39.

¹⁸ Platón, *Leg.*, 1, 628d.

¹⁹ Arisztotelész, *Pol.*, 2,2; 2,5.

²⁰ Titus Livius, *Ab urbe condita*, 2,32–33.

²¹ Az állam organikus felfogásának, illetve a *medicus rei publicae* fogalmának részletes ismertetését lásd: Tilman STRUVE, *Die Entwicklung der Organologischen Staatsauffassung im Mittelalter*, Stuttgart, A. Hiersemann, 1978; ld. még erről: Rainer GULDIN, *Körpermetaphern. Zum Verhältnis von Politik und Medizin*, Würzburg, Königshausen-Neumann, 2000; Dietmar PEIL, *Untersuchungen zur Staats- und Herrschaftsmetaphorik in literarischen Zeugnissen von der antike bis zur Gegenwart*, München, Fink, 1983, 302–488; Paul ARCHAMBAULT, *The Analogy of the "Body" in Renaissance Political Literature*, Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance, 29(1967), 21–53. Seneca művéről ld.: T. STRUVE, *i.m.*, 36–43.

²² Jacques LE GOFF, *Head or Heart? The Political Use of Bodily Metaphors in the Middle Ages = Fragments for a History of the Human Body*, ed. M. FEHER, R. NADAFF, N. TAZI, New York, Zone Books, 1990 [1989], vol. 3, 12–27.

²³ G. MARZIO, *De homine libri duo*, Bologna, del Barbatia, 1475, cc. 57r–58r.

²⁴ I. DEL LUNGO, (ed.), *Prose volgari inedite / Poesie latine e greche edite e inedite di Angelo Ambrogini Poliziano*, Firenze, 1867 (ristampa Hildesheim / New York, 1976), 117–118. Az epigrammát ismerteti: Paolo VITI, *Su alcune poesie encomiastiche del Poliziano per Lorenzo il Magnifico = Il Poliziano latino*, a cura di P. VITI, Galatina, Congedo, 1996, 37–58.

²⁵ T. STRUVE, *i.m.*, 133.

meghatározta a politikaelméleti művek allegorikus eszköztárát.²⁶ (Itt utalnék vissza ismét a Poliziano-epigrammára, mely ezt a hagyományt a humanista műpártolás-elmélettel szövi át, amennyiben a szemek helyén a Múzsákat képzelettel el, a Mediciek által emelt épületek pedig a város szépen fésült hajának és ruhájának a szinonimái.)

A *Policraticus* itáliai utóélete különösen fontos lehet a számunkra, hiszen a XIV-XV. századi nápolyi és bolognai jogtudósok is éppen erre hivatkozva érveltek az állam organikus felfogása mellett.²⁷ Mintha csak a Pazzi-féle összeesküvésre utalna John of Salisbury is, amikor Galeottohoz hasonlóan a „sebészeti beavatkozást” ajánlja arra az esetre, hogyha a társadalom egyik tagja „engedély nélkül” akarna uralkodni és a többi polgár fölé kerülni.²⁸ Ez ugyanis a betegség állapotához vezethet, ilyenkor pedig az uralkodó feladata a büntetés, miként a doktornak a gyógyítás, ennek módja pedig a helyzet súlyosságán múlik, legrosszabb esetben amputálni kell.

A XIII. századtól kezdve a *medicus rei publicae*-hasonlat és az organikus államnézetek megjelennek az arisztotelészi tanokat követő királytükörökben, mint például Lucca-i Ptolemaiosz, Aegidius Romanus és Engelbert von Admont írásaiban is.²⁹ Ugyancsak ebben az időszakban indul meg az a folyamat, nem kevésbé Arisztotelész műveinek hatására, amikor a *philosophia naturalis* ismerete egyre nagyobb hangsúlyt kap a jó kormányzásról szóló művekben. Ez a jelenség a mi témánk szempontjából azért fontos, mert a természettudományos művek politikai olvasatának a lehetősége erősíti azt a hipotézisünket, hogy Galeotto esetében is az egész *De doctrina promiscua*-t értelmezhetjük metaforikusan.

Terjedelmi okokból itt most csak néhány példát sorolunk fel ennek alátámasztására. Elsősorban II. Frigyes császár környezetében, a neki ajánlott természettudományos művekben vált uralkodóvá az a nézet, ami összefüggésbe hozta a kozmoszban uralkodó rendet a nyugodt földi kormányzással.³⁰ Az uralkodónak azért kell tehát ismernie az asztrológiát, vagy a világ egyensúlyát fenntartó négy elemmel kapcsolatos tanokat, mert ezek működését kell leképeznie a földi életre is. Ha ismeri a makrokozmosz törvényeit, akkor a természet uraként jól fog uralkodni a földön is, vagyis biztosítani tudja a törvények betartását, és a *iustitia* érvényesülését, ezek hiánya vezet ugyanis a társadalom betegségéhez. Éppen ezért ebben az időszakban megnőtt a természettudományos, orvosi művek iránti érdeklődés, és egyre több ilyen műveltséggel rendelkező tudóst alkalmaztak a politikában. Jól példázza ezt a

²⁶ T. STRUVE, *The importance of the Organism in the Political Theory of John of Salisbury = The World of John of Salisbury*, ed. M. WILKS, Oxford, 1984, 303–317 (Studies in Church History, 3).

²⁷ T. STRUVE, *The importance, i.m.*, 306.

²⁸ Ioannis Saresberiensis, *Policraticus*, ed., K. S. B. KEATS-ROHAN, Turnholti, 1993, Corpus Christianorum, Continuatio Medievalis, vol. CXVIII, 2,1.

²⁹ T. STRUVE, *Die Entwicklung, i.m.*, 175–195.

³⁰ Ld. erről részletesebben: Piero MORPURGO, *L'armonia della natura e l'ordine dei governi (secoli XII–XIV)*, Sismel, Edizioni del Galluzzo, 2000.

gondolkodásmódot az orvos Bartolomeo Salernitano tanítása, aki az orvosi és a törvényhozói tevékenységet az alapján állította párhuzamba, hogy a *medicus* is a *medietas* megőrzésére törekszik, s miként a lélek gondoskodik a test harmóniájáról, úgy felelnek a törvényhozók is a polgárok jólétéért.³¹

Ezzel a gondolattal ismét visszatértünk az uralkodó-orvos párhuzamhoz, ami II. Frigyes propagandájában is szerepet kapott, amennyiben a világ orvosaként neki kellett eltávolítania az Anjouk által okozott „*incurata ulcera*-t”.³² Úgy gondolom tehát, hogy a Galeotto-mű allegorikus olvasatának a kulcsát adhatják meg ezek a középkorig visszavezethető nézetek, hiszen a *De doctrina promiscua* is elsősorban olyan orvosi és asztrológiai kérdéseket ismertet, amelyek ismerete nélkülözhetetlen egy uralkodó számára. Galeotto *De Doctrina*-jának a keletkezésekor pedig az orvosok még inkább azért harcoltak, hogy tudományuk legitimációját azzal a tétellel is érvényesítsék, miszerint az uralkodó neveltetéséhez nem csak a *studia humanitatis*, hanem a *medicina* ismerete is fontos.³³

Itt kell megemlítenünk az uralkodóknak tulajdonított „gyógyító” képesség egy másik aspektusát is. Ebben az esetben azonban a gyógyítást szó szerint kell értelmezni: a hagyomány szerint ugyanis a francia királyok képesek voltak pusztán érintésükkel meggyógyítani a *scrofula*-t.³⁴ Az általunk tárgyalt időszakban, vagyis a XV. században még a nápolyi Anjou-dinasztia néhány tagja is dicsekedett ezzel a hatalommal.³⁵ Ez a jelenség a mi szempontunkból elsősorban azért érdekes, mert az uralkodók taumaturgikus adottságának tárgyalása idővel bekerült az orvosi témájú művekbe is, mint például Arnaldo da Villanova *Compendium medicinae practicae* című művének *scrofula*-ról szóló fejezetébe.³⁶ Jóllehet Galeotto bizonyára csak átvitt értelemben használta a gyógyító uralkodó képét, ennek ellenére egyéb művekben találkozhatott a szószerinti értelmezéssel is.

A következőkben azt igyekszem megvizsgálni, hogyan illeszkedik a Galeotto által kifejtett *medicus*-Medici párhuzam a korabeli Medici-önreprezentációba. A család nevéből eredeztetett metafora már Cosimo il Vecchio idején is létezett. Cosimo de’Medici az orvos szent, Szt. Kozma napján ünnepelte születésnapját, jóllehet április 10-én, vagy 11-én

³¹ Bartolomeo Salernitano, *Glossule in Tegni Galieni*, Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Vat. Reg. lat. 1809, c. 143rb, idézi: MORPURGO, *i. m.*, 43; Ld. még: Paul Oskar KRISTELLER, *Studi sulla scuola medica salernitana*, Napoli, 1986.

³² MORPURGO, *L’armonia*, *i. m.*, 49.

³³ Ld.: Claudia BRINK, *Arte et Marte. Kriegskunst und Kunstliebe im Herrscherbild des 15. und 16. Jahrhunderts in Italien*, München-Berlin, Deutscher Kunstverlag, 2000, 22–27.

³⁴ Marc BLOCH, *The Royal Touch. Monarchy and Miracles in France and England*, New York, Dorset Press, 1961.

³⁵ Sergio BERTELLI, *The King’s Body: Sacred Rituals of Power in Medieval and Early Modern Europe*, The Pennsylvania State University Press, 2001, 26ff.

³⁶ BLOCH, *i. m.*, 67–69.

született.³⁷ Ficino is megemlékezik egyik levelében az 1480-ban, Szt. Kozma és Damján ünnepén, a Villa Careggiben tartott Saturnalia-ról, az ünnepet végül X. Leó intézményesítette és nevezte el „I Cosmalia”-nak.³⁸ Jóllehet ezek az ünnepségek legalább annyira, ha nem inkább szóltak magáról Cosimo-ról, mégis ő volt az, aki a két, a hagyomány szerint ingyen gyógyító szentet a család patrónusának tette meg, nemcsak Szt. Kozma és az ő keresztnéve, hanem a családnév és a szentek foglalkozása között fennálló kapcsolat miatt is.³⁹

Nekik ajánlotta a San Marco-kolostor templomát, melynek oltárára Fra Angelico festette meg a Sacra Conversazione-típusú Madonna a szentekkel oltárképet. Az oltárkép előterében a két orvos szent térdel, egyes kutatók szerint Szt. Kozma képében maga Cosimo il Vecchio portréja van elrejtve.⁴⁰ Az oltár nyolc predellaképe pedig a szentek életéből vett jeleneteket ábrázolta. Fra Angelico képét követi Botticelli 1470 körül készült Sacra Convesazione-ja is, ahol megint csak egyes kutatók feltételezése szerint a képből kitekintő Szt. Kozma Lorenzo il Magnificoval, Szt. Damján pedig testvérével, Giulianoval azonosítható.⁴¹ A medicus-Medici hasonlat továbbélt Lorenzo fiának, X. Leó pápának a megrendelésére készült képzőművészeti alkotásokon is, ahol a Leo-medicus, sőt még a Christus-medicus allúzió is gyakran képezi részét a Mediciekkel visszatérő aranykor-mítosznak.⁴²

Az orvos szentek kultuszán kívül a család nevének szimbolikus értelmére utal a Medici-impresa egyik humanista olvasata is: a hét pirosas palle, amit Galeotto a hét bolygóval állított párhuzamba, a korabeliek számára megfeleltethető volt azzal a pirosas, savanykás narancssal, amit Toscanában *mala medica*-nak, vagyis gyógy-almáknak hívtak.⁴³ De a gyógyítás kultuszához tartozik Lorenzo nevének már említett etimológiája is, a babér ugyanis

³⁷ Dale KENT, *Cosimo de' Medici and the Florentine Renaissance*, New Haven-London, Yale University Press, 2000, 142, n. 89.

³⁸ Marsilio FICINO, *Opera omnia*. Basel, 1576, facs. ed. a cura di P. O. KRISTELLER, Torino, 1962, vol. II, 843–844. Idézi: Janet COX-REARICK, *Dinasty and Destiny in Medici Art: Pontormo, Leo X and the Two Cosimos*, Princeton, Princeton University Press, 1984, 9.fej., n. 43; X. Leó-ra vonatkozóan ld.: 32–34; ld. még: André CHASTEL, *Art et Humanisme a Florence au temps de Laurent le Magnifique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1959, 226–228.

³⁹ Szt. Kozma és Szt. Damján-hoz ld.: *Il Grande Libro dei Santi. Dizionario Enciclopedico*, a cura di Elio GUERRIERO, Dorino TUNIZ, Cinisello Balsamo (MI), Edizioni San Paolo, 1998, 491–492; ikonográfiájukról: *Lexikon der Christliche Ikonographie*, hrg. W. BRAUNFELS, Freiburg im Breisgau, 1974, vol. VII, coll. 344–351.

⁴⁰ Firenze, Museo di San Marco. COX-REARICK, *i. m.*, 48; KENT, *i. m.*, 144–149; lásd még: S. R. McKILLOP, *Fra Angelico's San Marco Altarpiece – The First Medici Political Painting?* paper read at the College Art Association, New Orleans, 1980.

⁴¹ Firenze, Galleria degli Uffizi, 8657. COX-REARICK, *i. m.*, 248; Ronald LIGHTBOWN, *Sandro Botticelli*. London, 1978, vol. II, cat. B13, ő nem fogadja el ezt a hipotézist. Lásd még: *Lorenzo dopo Lorenzo. La fortuna storica di Lorenzo il Magnifico*, a cura di Paolo PIROLO (kiáll. kat.), Firenze, Silvana Editoriale, cat. 1.3, 26–27.

⁴² COX-REARICK, *i. m.*, 32–34; 39–40; A Krisztus – medicus ikonográfiához lásd még: David KNIPP, 'Christus Medicus' in *der frühchristlichen Sarkophagskultur. Ikonographische Studien der Sepulchrkunst des späten vierten Jahrhunderts*, Leiden, Brill, 1998.

⁴³ COX-REARICK, *i. m.*, 48.

Apollo szent növénye, melynek szintén gyógyító erőt tulajdonítottak. Már ezek a példák is jól szemléltetik, hogy Galeotto *laudatio*-ja jól illeszkedett a Mediciek körül kialakult kultuszba.

A hasonlat az irodalmi művekben is visszatérő motívummá vált, épp Ficino hivatkozik a *De vita* bevezetőjében Cosimo-ra, mint a lelkek orvoslójára.⁴⁴ Naldo Naldi pedig Lorenzonak ajánlott egyik elégiájában utal arra, hogy a család tevékenysége méltó a nevükhöz: *Hinc bene, cum Medices medicas exercent artes, conveniunt generis nomina prisca sibi*.⁴⁵ De a legérdekesebb párhuzam Galeotto művével talán az az 1469-ben született és szintén Lorenzo de' Medicinek ajánlott dialógus, melynek szerzője Giovanni d'Arezzo orvos, aki a *De medicinae et legum praestantia* című művében éppen azzal indokolja az orvostudomány előkelőbb rangját a joghoz képest, hogy a Medici család neve is az orvos szóval rokon.⁴⁶

Ennek a dialógusnak a témája felveti előadásom utolsó kérdését: mennyiben volt valóban hízelgő az orvos hasonlat a gyakorlatban a XV. század-végi Firenzében? Az orvosok és a jogászok között Firenzében dúló versengés ismertetése, valamint Petrarca és Coluccio Salutati sokat idézett, de manapság már árnyaltabban értelmezett, orvosokkal szemben intézett támadásának a bemutatása túlmutatna előadásunk témakörén.⁴⁷ Annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy a század végére közeledett egymáshoz a humanisták és az orvosok tevékenysége, amennyiben az orvosok egyre inkább érdeklődtek a *studia humanitatis* iránt, és fordítva, a humanisták is ismerkedni kezdtek az orvosi, természettudományos művekkel, köszönhetően többek között fejlődő görög-tudásuknak és az ez által egyre többet vizsgált antik orvosi és természetfilozófiai művek behatóbb ismeretének.

Katharine Park Paolo Toscanellit tartja a folyamat egyik emblematikus figurájának,⁴⁸ de Galeotto legalább annyira jó példája lehet a kettős műveltséggel rendelkezőknek, hisz Galeotto egy időben tanított irodalmat és tanult orvostudományt Padovában.⁴⁹ Humanista tevékenységre utal többek között az a tény, hogy Vitéz Jánossal együtt emendálta Manilius *Astronomicon*-ját, miközben műveinek filozófiáját az orvosi asztrológia határozza meg.⁵⁰ A Quattrocento végére Firenzében rengeteg orvos élt és talált patrónusra, gondoljunk csak arra,

⁴⁴ Idézi: D'ALESSANDRO, *i. m.*, 154.

⁴⁵ Naldo NALDI, *Elegiarum libri III ad Laurentium Medicen*, ed. Ladislaus JUHÁSZ, Leipzig, Teubner, 1934, III, 8, 80. Egyéb irodalmi példákat lásd még: KENT, *i. m.*, 118–119.

⁴⁶ BRINK, *i. m.*, 24; *La disputa delle arti nel Quattrocento*, ed. Eugenio GARIN, Roma, 1982, 29–83.

⁴⁷ BRINK, *i. m.*, 23–24; Katharine PARK, *Doctors and Medicine in Early Renaissance Florence*, Princeton, Princeton University Press, 1985, 220–226; lásd még: Vivian NUTTON, *The Rise of Medical Humanism: Ferrara, 1464–1555*, *Renaissance Studies*, 11(1997/1), 2–19.

⁴⁸ PARK, *i. m.*, 226–233.

⁴⁹ ÁBEL, *i. m.*, 237.

⁵⁰ Galeotto humanista tevékenységéről lásd: M. PASTORE STOCCHI, *Profilo di Galeotto Marzio umanista eretico = Galeotto Marzio e l'Umanesimo italiano ed europeo. Atti del convegno di Studio*, Narni, 8–11 novembre, 1975, Narni, Centro di Studi Storici di Narni, 1983, 15–50; orvosi műveltségéről ld.: L. PREMUDA, *Contributo alla conoscenza di Galeotto Marzio medico = Galeotto Marzio e l'Umanesimo italiano ed europeo*, *i. m.*, 51–67.

hogy maga Ficino is tanult orvos volt.⁵¹ Lehet, hogy művének ajánlásával maga Galeotto is, mint vándor-humanista, reménykedett a Mediciek pártfogásában. Nem ő volt az egyetlen, aki orvosi művet ajánlott Lorenzonak: a legnagyobb firenzei családok orvosa, Antonio Benivieni is neki dedikálta *Regimen sanitatis*⁵² című művét. Lorenzonak pedig épp elég nyavalyája volt ahhoz, hogy meghallgassa az orvosok tanácsait, akár a saját, akár az állam testének a kúrájáról volt szó. Leginkább a családi baj, a köszvény gyötörte, de bőrbaja miatt is gyakran látogatta a gyógyfürdőket.⁵³

Galeotto mégsem kerülhetett be a Lorenzo körül kialakult humanista körbe, hiszen gyakran élesen kritizálta a neoplatonizmust. Úgy gondolom azonban, hogy éppen a *De doctrina promiscua* alapján árnyalni lehet azt a korábbi nézetet, amely feloldhatatlannak tartja az arisztotelianus Galeotto és a neoplatonista Ficino közötti ellentétet, hiszen például a csillagoknak az emberi életre gyakorolt hatását maga Ficino is elfogadta.⁵⁴ A *medicina*, mint tudományág korabeli megítélésének a kérdése pedig további asszociációkat vet fel, mint például a *vita activa* és *contemplativa* elsőbbsége körül kialakult vitákat, mely a Lorenzo körül csoportosuló humanisták egyik kedvelt témája volt.⁵⁵ De ha arra gondolunk, hogy az egészség megőrzésére irányuló cselekedetek a *iustitia* feletti örködés szinonimáiként is felfoghatóak, akkor is a Quattrocento Firenze filozófiai diskurzusainak egyik központi tematikáját érintjük.⁵⁶

Kutatásom következő fázisában azt szándékozom megvizsgálni, hogy milyen szorosabb kapcsolat tételezhető fel Galeotto filozófiája és Lorenzo valós politikai tettei között, illetve, hogy ezek mennyiben hozhatóak összefüggésbe az arisztotelészi, valamint a platonikus államelméletekkel. Annyi bizonyos, hogy a Galeotto által is alkalmazott orvos-uralkodó hasonlat, illetve az ehhez kapcsolódó organikus állam-metaphora alapvetően a monarchikus természetű kormányzásokra illik. Jóllehet Lorenzo de' Medici elvileg egy köztársaságként működő városállamnak lett „pusztán” nagy befolyású irányítója, mégis nehéz lenne letagadni a Magnifico uralkodói ambícióit. Nem véletlen, hogy a firenzei Aurelio Brandolini Lippi *Comparatio rei publicae et regni* című, Corvin Jánosnak dedikált munkájában a dialógus résztvevőjeként szereplő Mátyás király is azt állítja a firenzei

---

⁵¹ PARK, *i. m.*, 235–236.

⁵² *Lorenzo dopo Lorenzo*, *i. m.*, cat. 2.15, 94–96.

⁵³ Emiliano PANCONESI, Lorenzo MARRI MALACRIDA, *Lorenzo il Magnifico in salute e in malattia*, intr. di Eugenio GARIN, Firenze, Alberto Bruschi, 1992.

⁵⁴ Ficino és az orvosi asztrológia kapcsolatáról lásd: Giancarlo ZANIER, *La medicina astrologica e la sua teoria: Marsilio Ficino e i suoi contemporanei*, Roma, Edizioni dell'Ateneo e Bizzari, 1977; Alessandra TARABOCHIA CANAVERO, *I volti del cielo e gli affetti degli uomini = Il volto e gli affetti. Fisiognomica ed espressione nelle arti del Rinascimento*, Atti del convegno di studi, Torino, 28–29 novembre 2001, a cura di Alessandro PONTREMOLI, Firenze, Leo S. Olschki, 2003, 15–37.

⁵⁵ BRINK, *i. m.*, 19.

⁵⁶ MORPURGO, *L'armonia*, *i. m.*

köztársaságról, hogy az némileg a királyságra „hajaz”. (...*habetque aliquam etiam illius regii principatus imaginem*.)⁵⁷ Ez olyannyira nem állhatott távol az igazságtól, hogy a Mátyás halála után Firenzébe visszatérő Brandolini minden változtatás nélkül ajánlotta művét Lorenzo de’Medicinek is.

Írásom végén legalább az említés szintjén, de ki kell térnünk a téma magyarországi vonatkozásaira is. Galeotto másik művében, a *De dictis ac factis*-ban épp Mátyás királyt festette le a tudományokban is jártas ideális uralkodóként.⁵⁸ Mátyás valóban gyűjtötte a *medicina* illetve a *philosophia naturalis* témakörébe tartozó könyveket, ismeretes, hogy korának legkiválóbb csillagászait hívta meg udvarába. Ezt a fajta természettudományos tudást képviselte maga Galeotto is a budai udvarban. Jóllehet a *De dictis*-ben nem szerepel az orvos-uralkodó hasonlat, az állam organikus felfogása azonban igen fontos szerepet kap egy másik, a királynak ajánlott királytükörben, Andreas Pannonius *Libellus de virtutibus*-ában. A szerző a *iustitia* tárgyalása kapcsán hivatkozik arra, hogy az egyes polgárok úgy kell, hogy egymás segítségére siessenek, gyakorolva az ún. kiegyenlítő igazságosságot, miként a különböző testrészek egészítik ki egymás funkcióját. A király vagy a herceg pedig az osztó igazságosságot gyakorolja alattvalóival szemben, csak úgy, mint ahogy a szív önti bele a tagokba megfelelően az életerőt.⁵⁹

---

⁵⁷ Brandolini Aurelii *de comparatione rei publicae et regni ad Laurentium Medicem Florentinae rei publicae principem libri III* = ÁBEL Jenő, ed., *Olaszországi XV. századbéli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei. Irodalomtörténeti emlékek*, vol. II, Bp., 1890, 183.

⁵⁸ G. MARZIO, *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae*, ed. Ladislaus JUHÁSZ, Lipsiae, Teubner, 1934.

⁵⁹ Andreas PANNONIUS, *Libellus de virtutibus* = *Két magyarországi egyházi író a XV. századból. Andreas Pannonius – Nicolaus de Mirabilibus*, közléteszik ÁBEL Jenő, FRAKNÓI Vilmos, Bp., 1886, 74–80. Az orvos-uralkodó hasonlat későbbi magyarországi utóéletének egyik fontos emléke Johann WEBER *Janus Bifrons* (1662) című műve, lásd erről: HARGITTAY Emil, *Gloria, Fama, Literatura: az uralkodó eszmény a régi magyarországi fejedelmi tükrökben*, Bp., Universitas, 2001, 82ff.